

СХВАЛЕНО

Вченою радою КНЗ КОР
«Київський обласний інститут
післядипломної освіти
педагогічних кадрів»
(протокол від 18.12.2024 р. №10)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Ректор КНЗ КОР «Київський
обласний інститут післядипломної
освіти педагогічних кадрів»

Віра РОГОВА

Наказ від «18» грудня 2024 р. № 206

**ОСВІТНЯ ПРОГРАМА
ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
«МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І ОСВІТНІХ ЗМІН»
*для керівників і педагогічних працівників, команд
закладів позашкільної освіти***

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Освітня програма розроблена з урахуванням вимог до професійної діяльності керівників і педагогічних працівників закладів позашкільної освіти відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-III (зі змінами), Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX, постанови КМУ від 20.08.2003 № 1301 «Про вдосконалення системи організації роботи з виховання дітей та молоді в позашкільних навчальних закладах», інших нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти діяльності закладів позашкільної освіти, про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти (від 21.08.2019 р. № 779), про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності (від 27.08.2010 № 796), про вдосконалення системи організації роботи з виховання дітей та молоді в позашкільних навчальних закладах (від 20.08.2008 № 993), про затвердження переліку позашкільних навчальних закладів та заходів з позашкільної роботи з дітьми, а також закладів та заходів у галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, видатки на які здійснюються з державного бюджету (від 17.08.2002 № 1133), про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад (від 06.05.2001 № 433, листа Міністерства освіти і науки України від 10.06.2022 року № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.09.2009 № 1494 «Про затвердження Плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини», інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність педагогічного працівника та з урахуванням європейського вектора розвитку освіти України, стратегії реформування галузі освіти в Україні, новітніх зарубіжних і вітчизняних наукових розробок, кращих практик у галузі освіти та професійного розвитку педагогів, відповідно до сучасних викликів суспільства й освіти.

Керівники та педагогічні працівники сучасних закладів позашкільної освіти мають бути готовими до виконання заходів щодо інтеграції своїх освітніх послуг в освітні екосистеми територіальних громад, утвердження української національної та громадянської ідентичності здобувачів позашкільної освіти, реалізації євроінтеграційних процесів, інклюзивного підходу до надання освітніх послуг, посилення ролі цифрових технологій і штучного інтелекту в організації освітнього процесу тощо.

Мета освітньої програми: професійний розвиток відповідно до державної політики в галузі освіти, удосконалення раніше набутих та/або набуття нових компетентностей керівників і педагогічних працівників закладів позашкільної освіти (далі – ЗПО), необхідних для стратегічного менеджменту та управлінської діяльності; організації навчання, виховання і розвитку здобувачів позашкільної освіти; підвищення професійної компетентності педагогічних працівників ЗПО з національно-патріотичного виховання; розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників ЗПО щодо ефективної взаємодії з партнерськими організаціями для психолого-педагогічної підтримки творчо обдарованих вихованців, посилення процесу формування української національної ідентичності, інтеграції закладів позашкільної освіти у профільне навчання учнів старшої школи тощо.

Основні завдання програми:

- забезпечити розвиток загальних і професійних компетентностей керівників і педагогічних працівників закладів позашкільної освіти;
- поглибити й розширити знання з теорії і практики навчання, що забезпечує якісні зміни в організації освітнього процесу та створює передумови для інноваційних перетворень у сучасній системі позашкільної освіти;

- удосконалити вміння керівників та педагогічних працівників закладів позашкільної освіти відповідно до основних напрямів державної політики, її європейського вектора розвитку;
- поглибити й розширити теоретичні знання з фахових і психолого-педагогічних дисциплін.

Загальні очікувані результати охоплюють:

Знання й розуміння:

- нормативно-правових основ, законодавчих актів у сфері позашкільної освіти;
- сутності Закону України «Про позашкільну освіту», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»;
- планування освітньої діяльності в закладі позашкільної освіти;
- сутності, складових та актуальних аспектів психологічної підтримки, роботи з творчо обдарованими дітьми, національно-патріотичного виховання, інклюзивної освіти в контексті сучасних суспільних викликів і освітніх змін;
- знання шляхів ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, задоволення освітніх послуг стейкхолдерів у територіальних громадах.

Уміння:

- організовувати освітній процес відповідно до вимог законодавства;
- формувати у вихованців ключові компетентності та вміння, спільні для всіх компетентностей;
- ефективно взаємодіяти й працювати в команді;
- використовувати потенціал партнерських організацій (їхні ресурси, досвід, експертизу) для збагачення освітнього процесу та підвищення його впливу на психологічну підтримку, педагогічний супровід розвитку творчої обдарованості, формування національної ідентичності здобувачів позашкільної освіти;
- готовність до інноваційної та проєктної діяльності у сфері психолого-педагогічної підтримки, розвитку творчої обдарованості, національно-патріотичного виховання, профільної освіти та професійного самовизначення вихованців закладів позашкільної освіти у співпраці з партнерськими організаціями.

Диспозиції (цінності, ставлення):

- гуманістична спрямованість освітнього процесу;
- дитиноцентризм, цінність особистості;
- готовність до реалізації сучасних цілей освіти;
- професійна мобільність та гнучкість;
- усвідомлення необхідності постійного професійного розвитку;
- просування національно-патріотичних та демократичних цінностей (патріотизм, готовність стати на захист України, відповідальність за долю держави, повага до багатоманітності, право вибору, формування спільноти, полікультурність);
- професійна етика, рефлексія та саморозвиток.

Укладачі програми	<i>Гаврилюк Валерій Юрійович</i> , старший викладач кафедри суспільно-гуманітарної освіти Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»
Найменування програми	Освітня програма підвищення кваліфікації з проблеми «Модернізація змісту позашкільної освіти в умовах освітніх змін» для керівників і педагогічних працівників, команд закладів позашкільної освіти
Мета програми	Професійний розвиток відповідно до державної політики в галузі позашкільної освіти, удосконалення раніше набутих та/або набуття нових компетентностей педагогічних працівників закладів позашкільної освіти (далі – ЗПО), необхідних для організації навчання, виховання та розвитку вихованців; підвищення професійної

	компетентності керівників і педагогічних працівників ЗПО з громадянського та патріотичного виховання; розвиток їхньої професійних компетентностей щодо ефективної взаємодії з партнерськими організаціями для психолого-педагогічної підтримки розвитку творчої обдарованості, формування української національної ідентичності, організації профільного навчання та професійної орієнтації, інклюзивної освіти.
Цільова аудиторія за спеціальністю або за посадою педагогічного працівника	для команд, керівників і педагогічних працівників закладів позашкільної освіти
Обсяг програми	4 кредити ЄКТС / 120 год (72 години – аудиторні, 48 години – керована самостійна робота)
Перелік компетентностей, що вдосконалюватимуться	<i>Загальні компетентності:</i> ЗК.01, ЗК.02, ЗК.03, ЗК.04, ЗК.05, ЗК.06 <i>Професійні компетентності:</i> А1 Прогностична (А1.1, А1.2, А1.3); А2 Організаційна (А2.1, А2.2, А2.3, А2.4); А3 Оцінювально-аналітична (А3.1, А3.2); Б1 Здоров'язберезувальна (Б1.1, Б1.2); Б2 Проектувальна (Б2.1); В1 Психо-емоційна (В1.1, В1.2); В2 Педагогічне партнерство (В2.1, В2.2, В2.3); В3 Морально-етична (В3.1); Г1 Здатність до навчання впродовж життя (Г1.1, Г1.2).
Форма підвищення кваліфікації	Очна
Документ, що видається за результатами підвищення кваліфікації	Свідоцтво про підвищення кваліфікації
Забезпечення розміщення освітньої програми на сайті	Сайт: https://www.kristti.com.ua/

Зміст освітньої програми

№ з/п	Назва та зміст навчального модуля	Всього годин	Аудиторні			Самостійна робота
			Лекції	Семінари	Практичні	
Модуль І. Філософія освіти ХХІ століття		4	4	–	–	6
1.1.	Мова як чинник формування національної ідентичності українців	2	2	–	–	
1.2.	Принцип народності та мовні аспекти у формуванні ментальності народу	2	2	–	–	
Модуль ІІ. Професійний розвиток педагогічних працівників в умовах реформування освіти		10	–	–	10	12
2.1.	Особистісно-професійний імідж сучасного педагога	2	–	–	2	
2.2.	Українське мистецтво у формуванні національної культури особистості	2	–	–	2	
2.3.	Спецкурс «Психологічна підтримка учасників освітнього процесу»	6	–	–	6	
Модуль ІІІ. Модернізація змісту позашкільної освіти		42	–	–	26	20
Інваріантна частина		28	–	–	28	
Нормативно-правове забезпечення		2	–	–	2	
3.1.	Нормативно-правове та програмно-методичне забезпечення освітньої діяльності закладів позашкільної освіти	2	–	–	2	
Модернізація змісту позашкільної освіти		10	–	–	10	
3.2.	Організація та зміст діяльності закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану і суспільних викликів	4	–	–	4	
3.3.	Позитивний імідж закладу позашкільної освіти та засоби його формування. Брендування освітніх послуг	2	–	–	2	
3.4.	Інноваційний освітній менеджмент у закладі позашкільної освіти	2	–	–	2	
3.5.	Внутрішня система забезпечення якості освіти закладу позашкільної освіти: моделювання та розвиток	2	–	–	2	
Технології патріотичного виховання		10	–	–	10	
3.6.	Формування національно-культурної ідентичності здобувачів позашкільної освіти засобами українського народознавства	2	–	–	2	
3.7.	Козацько-лицарське виховання: історія, традиції, сучасність. Від козака – до героя-захисника	4	–	–	4	
3.8.	Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти: кращі практики освітян Київщини	2	–	–	2	
3.9.	Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») у виховній системі закладу освіти	2	–	–	2	
Педагогічна підтримка обдарованості		8	–	–	8	
3.10.	Організаційно-педагогічні аспекти роботи з творчо обдарованими і талановитими вихованцями закладів позашкільної освіти	4	–	–	4	

3.11.	Організація пошукової та науково-дослідницької діяльності вихованців закладів позашкільної освіти	2	–	–	2	
3.12.	Професійна орієнтація та професійне самовизначення вихованців закладів позашкільної освіти	2	–	–	2	
<i>Цифрова компетентність</i>		6	–	–	6	
3.13.	Розвиток цифрової компетентності керівників і педагогічних працівників закладів позашкільної освіти	2	–	–	2	
3.14.	Технологія проєктування та створення цифрового портфоліо педагогічних працівників закладів позашкільної освіти	2	–	–	2	
3.15.	Цифрові застосунки для візуалізації освітнього процесу	2	–	–	2	
Варіативна частина		14	–	–	16	
<i>Модернізація змісту позашкільної освіти</i>		6	–	–	6	
3.16.	Роль закладу позашкільної освіти в освітній екосистемі територіальної громади в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення	4	–	–	4	
3.17.	Ціннісні орієнтири освітньої діяльності закладів позашкільної освіти	2	–	–	2	
<i>Технології патріотичного виховання</i>		6	–	–	6	
3.18.	Національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти	2	–	–	2	
3.19.	Тренінгові форми роботи для організації національно-патріотичного виховання учнів	2	–	–	2	
<i>Педагогічна підтримка обдарованості</i>		4	–	–	4	
3.20.	Організаційно-педагогічні аспекти впровадження педагогічного коучингу в освітню діяльність закладів позашкільної освіти	2	–	–	2	
3.21.	Народознавчі і краєзнавчі дослідження дітей та учнівської молоді	2	–	–	2	
<i>Цифрова компетентність</i>		4	–	–	4	
3.22.	Створення та функціонування цифрового освітнього середовища закладу позашкільної освіти	2	–	–	2	
3.23.	Використання ІІІ та хмарних сервісів для створення навчальних інтерактивних вправ і дидактичних матеріалів	2	–	–	2	
Модуль IV. Діагностико-аналітичний		8	2	–	6	10
4.1.	Настановче заняття. Вхідне діагностування	2	2	–	–	
4.2.	Тематична дискусія «Вектори розвитку закладів позашкільної освіти в умовах суспільних викликів і освітніх змін»	4	–	–	4	
4.3.	Вихідне діагностування	2	–	–	2	
Усього: 120 годин		72	6	–	40	48

Модуль I. Філософія освіти XXI століття

1.1. Мова як чинник формування національної ідентичності українців

Поняття мовної ситуації та мовної політики. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та його ключові положення щодо використання державної мови у сфері освіти, культури, медіа та публічного управління. Визначення викликів сучасної мовної ситуації в Україні: двомовність, суржик, глобалізація.

Історичний розвиток української мови: від Київської Русі до незалежної України. Утиски та репресії щодо української мови у період імперій та радянської влади. Відродження мови як символу національної ідентичності в сучасній Україні. Проблематика багатомовності: баланс

між захистом прав мовних меншин і популяризацією державної мови. Роль освіти, медіа та позакласної роботи у зміцненні мовної культури. Регіональні особливості мовної ситуації в Україні.

Методика та освітні заходи з популяризації української мови. Використання творчих і пошукових проєктів для формування позитивного ставлення до української мови та культури.

Перспективи розвитку мовної політики України в контексті національної ідентичності.

1.2. Принцип народності та мовні аспекти у формуванні ментальності народу

Ідея народності за К.Д. Ушинським. Ментальність народу і її вплив на специфіку національної освіти. Досвід вивчення іноземної мови, культури інших країн. Боротьба за збереження рідної мови. Мовна політика країн, які себе поважають. Світовий досвід запровадження державної (офіційної) мови в поліетнічних країнах. Мовний аспект в умовах глобалізації.

Модуль II. Професійний розвиток педагогічних працівників в умовах реформування освіти

2.1. Особистісно-професійний імідж сучасного педагога

Суть поняття та основні складові особистісно-професійного іміджу педагога. Внутрішні (особистісні) та зовнішні (професійні) якості сучасного педагога. Професіоналізм: фахова компетентність, високий рівень знань, володіння інноваційними методиками. Організаційні здібності, вміння планувати, самоосвіта, критичне мислення, новаторство. Педагогічний такт, майстерність, вимогливість до себе. Особистісні якості: впевненість у собі, самооцінка, соціальна відповідальність. Доброзичливість, відкритість, емпатія. Емоційна стійкість, здатність до професійного ризику. Комунікативні здібності: ефективна взаємодія зі здобувачами освіти, батьками, колегами. Уміння слухати, підтримувати, мотивувати.

2.2. Українське мистецтво у формуванні національної культури особистості

Вплив мистецтва на особистість. Українське мистецтво у формуванні та розвитку національної свідомості та цінностей особистості в контексті української культури. Самовираження та саморозвиток у міжкультурному діалозі.

2.3. Спецкурс «Психологічна підтримка учасників освітнього процесу»

Поняття безпечного і здорового освітнього середовища. Причини недостатнього рівня розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в закладах дошкільної освіти. Цілі, завдання, очікувані результати реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища. Умови розбудови безпечного і здорового освітнього середовища. Підходи до реагування на наслідки надзвичайних ситуацій. Основні принципи надання психосоціальної допомоги. Ресурсність, модель подолання стресу М. Лаада (BASIC PH). Емоційні порушення у дітей різних вікових категорій. Психологічні техніки відновлення ресурсного стану педагогів та дітей в умовах війни. Збереження психологічного здоров'я під час самоізоляції, дієві техніки самопомоги. Особливості зниження рівня тривожності в дітей. Ментальне здоров'я та психосоціальна підтримка. Надзвичайні ситуації. Благополуччя людини. Взаємозв'язок проблем ментального здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях. Визначення понять «стрес», «життестійкість». Опановування прийомами, які сприяють управлінню стресом та відновленню емоційної рівноваги в надзвичайних ситуаціях.

Модуль III. Модернізація змісту позашкільної освіти

3.1. Нормативно-правове та програмно-методичне забезпечення освітньої діяльності закладів позашкільної освіти

Суть, мета та основні завдання системи позашкільної освіти держави. Структура та основні напрями позашкільної освіти. Перспективи розвитку позашкільної освіти в умовах воєнного стану. Правовий аналіз базових нормативних документів (законів, наказів, концепцій та програм), що регламентують освітню діяльність ЗПО: Закон України «Про освіту», Закон України «Про позашкільну освіту», проєкт Концепції позашкільної освіти в умовах воєнного

стану. Концептуальні напрями освітніх змін: компетентнісний підхід, виховання на цінностях, національно-патріотичне виховання, формування національно-культурної ідентичності, психологічна підтримка, інклюзія тощо. Правовий статус педагогічних працівників і вихованців ЗПО. Тривалість занять та структура навчального року в ЗПО. Особливості організації індивідуальної та групової роботи вихованців гуртків, ТО. Типові навчальні плани гуртків, ТО ЗПО та їх урахування при організації освітньої діяльності. Основні вимоги до змісту та оформлення навчальних програм з позашкільної освіти. Особливості розробки авторських навчальних програм.

3.2. Організація та зміст освітньої діяльності гуртків в умовах воєнного стану і суспільних викликів

Адаптація освітнього процесу до умов воєнного стану. Зміни у виховному процесі під час воєнного стану. Організація безпечних умов для навчання та виховання учасників гуртків. Роль освітніх гуртків у підтримці психологічного стану дітей та молоді. Організація занять гуртків з використанням технологій дистанційного та змішаного навчання. Розвиток військово-патріотичних цінностей учасників гуртків. Культурна та мистецька діяльність у воєнний період. Організація театральних постановок, вистав, музичних заходів тощо в умовах воєнного стану. Розвиток художніх здібностей та креативного мислення вихованців гуртків. Організація гуртків з метою соціалізації та адаптації дітей-військових. Організація заходів з соціалізації та інтеграції учасників у відновлене суспільство.

3.3. Позитивний імідж закладу позашкільної освіти та засоби його формування. Брендування освітніх послуг

Сутність позитивного іміджу ЗПО. Соціально-культурна, економічна та організаційна доцільність позитивного іміджу ЗПО. Алгоритм проєктування та реалізації позитивного іміджу. Основні етапи формування позитивного іміджу гуртка. Соціальне партнерство у процесі формування позитивного іміджу гуртка. Імідж керівника гуртка як базовий компонент іміджу гуртка, ТО. «Лайфхаки» для керівників гуртків щодо формування позитивного іміджу. Моніторинг ефективності формування (розвитку) позитивного іміджу гуртка. Інтерактивні вправи «Гурток моєї мрії», «Мій позитивний імідж». Мозковий штурм «Сучасні тренди гурткової роботи».

3.4. Інноваційний освітній менеджмент у закладі позашкільної освіти

Інноваційна діяльність в освіті: нормативно-правові, методологічні та методичні основи. Рівні, етапи та механізми інноваційної діяльності. Інноваційний освітній менеджмент: завдання, функції, принципи, методи та засоби. Інноваційна компетентність та управлінська культура керівника ЗПО: зміст та структура. Системний та синергетичний підхід до управління інноваційними процесами. Організаційна культура закладу позашкільної освіти та управління інноваційними процесами. Види організаційної культури ЗПО. Інноваційні технології менеджменту (технології адаптивного управління, оптимізаційного управління, програмного управління, цільового управління; управління за результатами; кібернетичного управління; хмарні; демократичного управління; суспільно-громадського управління; колегіального (партисипативного) управління; технологія коучингу; управління розвитком; технологія антикризового управління; технологія «паблік рілейшнз»; технологія іміджування; технологія фандрайзингу; рефлексивного управління; технологія тайм-менеджменту; фасилітативного управління; технологія мотиваційного управління). Критерії ефективності управління інноваційною діяльністю ЗПО.

3.5. Внутрішня система забезпечення якості освіти закладу позашкільної освіти: моделювання та розвиток

Мета та завдання формування системи забезпечення якості освіти. Нормативно-правова база формування внутрішньої системи забезпечення якості в ЗПО. Наказ ДСЯО України «Про формування ВСЗЯО та проведення самооцінювання освітніх і управлінських процесів у ЗПО» від 01.08.2022 № 01-10/75. Основні складові системи забезпечення якості. Основні напрями оцінювання якості діяльності ЗПО: «Освітнє середовище», «Система оцінювання здобувачів позашкільної освіти», «Педагогічна діяльність педагогічних працівників», «Управлінські

процеси». Критерії та індикатори оцінювання якості діяльності ЗПО. Самооцінювання як засіб оцінювання. Методи збору інформації під час самооцінювання: опитування учасників освітнього процесу, спостереження, вивчення документації. Обговорення та оприлюднення результатів самооцінювання якості діяльності ЗПО. Вправи на рефлексію: «Рефлексивна мішень «Освітня система ЗПО», «SWOT-аналіз діяльності ЗПО».

3.6. Формування національно-культурної ідентичності здобувачів позашкільної освіти засобами українського народознавства

Українське народознавство як засіб національно-патріотичного виховання та формування національно-культурної ідентичності здобувачів освіти. Загальна класифікація народознавчих дисциплін: етнологія, фольклористика, історичне та літературне краєзнавство, мистецтвознавство тощо. Історія народознавчих досліджень в Україні та на Київщині. Видатні дослідники-народознавці Київщини (П.Лебединцев, Л.Похилевич, М.Чубинський). Провідні етнографічні музеї України та Київщини (Національний музей народної архітектури та побуту України, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»). Матеріальна та духовна культура українського народу й рідного краю у виховній системі закладу освіти. Народні свята, звичаї і традиції, мистецькі скарби, фольклорні твори. Історична реконструкція календарних (Зелені свята, Івана Купала, Катерини, Андрія, Різдво, Василя, Йордан), сімейно-побутових (народина, сватання, дівич-вечір, проводи до війська), трудових (косовиця, жнива) обрядів і типових фольклорних текстів, що їх супроводжують. Відтворення дитячих ігрових форм дозвілля (закликання весни, зустріч птахів, закликання дощу, дитячі новорічно-різдвяні віншування). Репрезентація в театральних формах звичаїв молодіжних зібрань і молодіжного дозвілля («вулиць», вечорниць, досвіток).

3.7. Козацько-лицарське виховання: історія, традиції, сучасність. Від козака – до героя-захисника

Роль та історичне значення українського козацтва. Історичні витoki козацької педагогіки. Мета, завдання та зміст козацького виховання. Класифікація сучасних методів козацького виховання. Організація та зміст освітньої діяльності гуртків козацько-лицарського виховання («Джура», «Козацька школа», «Лицарська звитяга» тощо). Поглиблене вивчення матеріальної та духовної культури, військового мистецтва й мілітарної історії українського козацтва. Розвиток традицій козацького самоврядування. Організація та проведення військово-патріотичних ігор, фестивалів, вишколів. Відродження та популяризація козацьких традицій тіловиховання, раціонального харчування та рухової активності. Вивчення та відтворення козацьких мистецьких традицій. Навчальні екскурсії до об'єктів історичної та культурної спадщини українського козацтва. Програмно-методичне та дидактичне забезпечення освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань козацького виховання. Гра «Сокіл» («Джура»): історія, ідейні основи та виховний ідеал. Нормативно-правова база гри. Організаційні засади та структура гри «Сокіл» («Джура»). Алгоритм створення первинних осередків гри (роїв), учнівського козацького самоврядування та зміст їхньої освітньої діяльності. Сходина, тренування, ігри, ватри, походи, змагання та інше. Особливості польових форм виховної роботи гри. Козацьке таборування. Функціональна підготовка виховників і козацької старшини. Організація та проведення змагань гри «Сокіл» («Джура»). Віртуальна подорож на Запорозьку Січ. Гра-вікторина «Від звичаїв козацьких – до знань і вмінь солдатських». Інтерактивна гра «Посвята у козаки».

3.8. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти: кращі практики освітян Київщини

Мета, завдання та зміст військово-патріотичного виховання дітей і учнівської молоді засобами позашкільної освіти. Структура військово-патріотичного виховання в системі освіти. Інтеграція шкільного, позаурочного та позашкільного компонентів військово-патріотичного виховання. Військово-патріотичне самовиховання. Основні форми і методи військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Формування патріотизму та виховання морально-психологічних якостей захисника України. Вивчення історії й традицій українських

військових формувань. Удосконалення фізичного розвитку, підготовки до військової служби у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. Популяризація військово-прикладних видів спорту і проведення комбінованих військово-спортивних естафет. Урочисте відзначення (вшанування) впродовж навчального року державних і народних свят, пам'ятних дат, що пов'язані з українською військовою історією та її визначними діячами. Мотивація до усвідомленого вибору військових професій учнівською молоддю. Соціальне партнерство у військово-патріотичному вихованні учнівської молоді.

Організація та зміст діяльності центрів патріотичного (військово-патріотичного) виховання як профільних закладів позашкільної освіти. Кращі виховні практики Центру військово-патріотичного виховання та допризовної підготовки «Звитяга». Освітня діяльність військово-патріотичних (військово-спортивних) гуртків і клубів. Кращі виховні практики військово-патріотичного спортивно-туристичного клубу «Борівітер», військово-патріотичного клубу «Ратоборець», історико-краєзнавчого клубу «Легіон», молодіжного військово-патріотичного спортивного клубу «Каскад», військово-патріотичного туристсько-краєзнавчого клубу «Лицарська звитяга», гуртка «Козацька школа» та Яготинської паланки Українського дитячо-юнацького товариства «Січ». Організація та проведення військово-патріотичних (військово-спортивних) ігор. Організація та проведення військово-патріотичних (військово-спортивних) таборувальних і вишколів.

3.9. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») у виховній системі закладу освіти

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична «Сокіл» («Джура»): історія, ідейні основи та виховний ідеал. Нормативно-правова база гри. Організаційні засади та структура гри «Сокіл» («Джура»). Алгоритм створення первинних осередків гри (роїв), учнівського козацького самоврядування та зміст їхньої освітньої діяльності. Сходина, тренування, ігри, ватри, походи, змагання та інше. Особливості польових форм виховної роботи гри. Козацьке таборувальництво. Функціональна підготовка виховників і козацької старшини. Організація та проведення конкурсів і змагань гри. Рої та курені як основа гри. Алгоритм створення куреня у закладі освіти, технології трансформації роїв у курені. Відзнаки куреня / рою: назва, покровитель (патрон), знамено, відзначка (емблема), гасло (клич). Книга звитяг та сторінка (блог) в Інтернеті. Головні обов'язки і Обітниця учасника гри. Кодекс лицарської честі. Зміст освітньої і виховної діяльності: збірки (сходина), гутірки, майстерки, добрі справи, вишколи роєвих тощо.

3.10. Організаційно-педагогічні аспекти роботи з творчо обдарованими і талановитими вихованцями закладів позашкільної освіти

Методики, інструменти для виявлення творчих обдарувань, талантів учасників гуртків. Психологічні аспекти діагностики творчих здібностей та потенціалу особистості. Індивідуалізація підходу до роботи з творчо обдарованими вихованцями. Розробка індивідуальних навчальних програм, завдань для талановитих вихованців гуртків. Підтримка, стимулювання розвитку творчих здібностей кожного вихованця. Організація, підтримка проєктної діяльності для розвитку талантів і творчих здібностей вихованців.

3.11. Організація пошукової та науково-дослідницької діяльності вихованців закладів позашкільної освіти

Особливості учнівської науково-дослідницької діяльності. Мала академія наук України: мета, завдання, зміст діяльності. Нормативно-правова база освітньої діяльності МАН. Організація та зміст науково-дослідницької діяльності учнів у системі Малої академії наук. Конкурс-захист робіт учнів-членів МАН. Наукове дослідження, його мета і специфіка. Відомості про загальну схему наукового дослідження. Постановка проблеми. Вибір теми дослідження. Обґрунтування актуальності науково-дослідницької роботи. Мета і завдання дослідження. Об'єкт і предмет дослідження. Проведення дослідження. Інтерпретація результатів. Оформлення науково-дослідницької роботи. Підготовка проєкту до захисту. Особливості постерного захисту та учнівської конференції.

3.12. Професійна орієнтація та професійне самовизначення вихованців закладів позашкільної освіти

Професійна орієнтація як комплексна науково обґрунтована система форм, методів і засобів впливу на особистість, що забезпечує її професійне самовизначення та трудове становлення. Мета, завдання, зміст професійної орієнтації учнівської молоді в ЗПО. Основні складові профорієнтаційної роботи з вихованцями гуртків / ЗПО: професійна інформація, професійна консультація, професійний добір, професійний відбір та професійна адаптація. Групові й індивідуальні форми профорієнтаційної роботи: проведення профорієнтаційних занять, бесід, лекцій, зустрічей, екскурсій; профорієнтаційні ігри, ситуації, тренінги, вправи; професійні та медичні консультації. Соціальне партнерство та роль батьків у професійній орієнтації та професійному самовизначенні учнівської молоді.

3.13. Розвиток цифрової компетентності керівників і педагогічних працівників закладів позашкільної освіти

Цифрова трансформація освіти. Перехід до нової активної форми фіксації процесу і результатів освітньої, творчої, дозвільної діяльності гуртка в цифровому контенті. Інформаційно-цифрова компетентність керівника гуртка. Дескриптори цифрової компетентності: інформаційна грамотність, цифрова ідентифікація особистості, комунікація, взаємодія в цифровому суспільстві, навчання впродовж життя в цифровому середовищі, безпека у цифровому середовищі, створення цифрового контенту. Цифрове освітнє середовище сучасного ЗПО. Банк даних цифрових ресурсів керівника гуртка: вебсайти, репозитарії, Е-бібліотеки, медіатеки тощо. Цифрові виховні наративи як засіб формування ціннісних орієнтирів здобувачів освіти. Цифрові портфоліо педагогів і вихованців гуртків.

3.14. Технологія проєктування та створення цифрового портфоліо педагогічних працівників закладів позашкільної освіти

Зміст поняття «цифрове портфоліо». Мета та завдання цифрового портфоліо керівника / педпрацівника ЗПО: окреслення місії та змісту професійної діяльності; відображення індивідуальних цілей, зростання та досягнень; показ динаміки особистісно-професійного зростання за накопичувальною системою; презентація професійних і особистих якостей; засіб рефлексії, самооцінки / зовнішнього оцінювання. Основні види цифрових портфоліо керівника ЗПО / керівника гуртка: портфоліо-візитівка, портфоліо досягнень, методичне портфоліо, портфоліо розвитку, портфоліо творчих робіт, тематичне портфоліо, комплексне / інтегроване портфоліо. Зміст і структура цифрового портфоліо керівника ЗПО / керівника гуртка. Популярні платформи та застосунки для створення цифрових портфоліо: Google Sites, Wix, Canva, Weebly, Webnode, WordPress, Adobe Portfolio. Технологічні особливості створення цифрового портфоліо в конструкторах сайтів Google Sites і Wix.

3.15. Цифрові застосунки для візуалізації освітнього процесу

Цифрова візуалізація освітньої діяльності як сучасний тренд. Основні види цифрової візуалізації: скрайбінг, скетчноутінг, ментальне картування. Популярні цифрові застосунки для візуалізації освітнього процесу: Canva, Visual.ly, PowToon, IdeaStorm. Основні етапи створення скрайбінгу: складання плану презентації, візуалізація, таймінг. Створення та презентація освітнього контенту за допомогою цифрового застосунку Canva.

3.16. Роль закладу позашкільної освіти в освітній екосистемі територіальної громади в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення

Екосистемний підхід до освітньої діяльності ЗПО у територіальних громадах. Місія, візія, основні компоненти та принципи життєдіяльності освітньої екосистеми ТГ. Роль та значення ЗПО в освітній екосистемі ТГ. Формування компетентності безпеки та культури безпечної поведінки в учасників освітнього процесу і освітньої екосистеми в цілому. Психологічна підтримка, відновлення ментального здоров'я, профілактика психологічного виснаження та подолання деструктивних психічних станів війни (арттерапевтичні практики, природотерапія та зоотерапія, трудова, фізична, ігрова терапія). Розвиток соціальних навичок та емоційного інтелекту здобувачів ПО. Громадянське та національно-патріотичне виховання, формування національно-культурної ідентичності здобувачів ПО. Заходи з формування

оборонної свідомості мешканців громади, створення осередків ВПВ. Синергія ЗПО та ЗЗСО з реалізації профільного навчання учнів старшої школи. Розвиток високотехнологічних напрямів освітньої діяльності гуртків (LEGO-конструювання, судно- та авіабудування, робототехніки, цифрових технологій, кібербезпеки, STEM / STEAM / STREAM-освіти).

3.17. Ціннісні орієнтири освітньої діяльності закладів позашкільної освіти

Ціннісні орієнтири як система пріоритетів людини, що визначає її ставлення до світу, сенс життя та поведінку. Ключові цінності позашкільної освіти та маркери прояву їх сформованості. Людяність та повага: повага до прав і свобод людини, гідності, культурного розмаїття, толерантність, вміння співчувати і співпереживати. Відповідальність: усвідомлення наслідків своїх дій, відповідальне ставлення до навчання, роботи, навколишнього середовища. Чесність і справедливість: формування чесною, прозорою та справедливою особистості, яка діє згідно з моральними принципами. Турбота: бажання допомагати іншим, бути частиною турботливого суспільства. Надія: оптимізм, віра в краще майбутнє, прагнення до розвитку. Сміливість: готовність відстоювати власні переконання, робити вибір, бути ініціативним. Освіта як цінність: визнання освіти пріоритетом, необхідність безперервного навчання і творчої самореалізації упродовж життя.

3.18. Національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти

Основні нормативні документи з організації національно-патріотичного виховання у закладі освіти. Концепція національно-патріотичного виховання. Інноваційні форми національно-патріотичного виховання у закладі освіти. Організація освітнього процесу та взаємодії учасників освітнього процесу на засадах відкритості та толерантності, базуючись на національних традиціях, етнічних звичаях українського народу і враховуючи культурні аспекти і принципи міжкультурного спілкування.

3.19. Тренінгові форми роботи для організації національно-патріотичного виховання учнів

Поняття – національно-патріотичне виховання дітей та молоді, військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), команда, командотворення, розвиток команди, взаєморозуміння, взаємодопомога, взаємодія. Основні принципи командної роботи і стадії її творення (за моделлю Дрекслера-Сіббета). Розвиток навичок спілкування в колективі; розвиток єдності, групової ідентифікації учнів; розвиток здатності ефективно взаємодіяти в командах та приймати рішення у непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій. Технології ігрового навчання. Гра як метод навчання і виховання. Умови ефективності застосування ігор.

3.20. Організаційно-педагогічні аспекти впровадження педагогічного коучингу в освітню діяльність закладів позашкільної освіти

Поняття, мета та зміст педагогічного коучингу в роботі з обдарованими дітьми в умовах ЗПО. Мотивація до змін як основа коучингового процесу в освітній діяльності. Система наддосягнень як засіб стимулювання / заохочення до творчого розвитку особистості. Технології (методи, форми) педагогічного коучингу в освітній діяльності керівника гуртка. Технології формування компетентностей коуча для роботи з творчо обдарованими дітьми.

3.21. Народознавчі і краєзнавчі дослідження дітей та учнівської молоді

Народознавчі дослідження учнівської молоді в системі Малої академії наук України. Обласні фольклорно-етнографічні фестивалі «З народного джерела» та «Дитинства пісня Великодня». Обласний зліт юних краєзнавців, інші дослідницькі проекти для юних народознавців і краєзнавців.

Особливості учнівської науково-дослідницької діяльності. Відмінності учнівського дослідження від наукового дослідження. Порівняння дослідницької і проектною діяльності. Пошукова наукова діяльність. Специфіка роботи з керівником і самостійний пошук. Типи учнівських робіт (реферативні, описові, пошукові, експериментальні тощо). Види дослідницьких наукових робіт: реферат, навчально-дослідницька робота учня, науково-дослідницька робота учня, курсова, дипломна, дисертація.

Наукове дослідження, його мета і специфіка. Відомості про загальну схему наукового дослідження. Постановка проблеми. Вибір теми дослідження. Обґрунтування актуальності науково-дослідницької роботи. Мета і завдання дослідження. Об'єкт і предмет дослідження. Вибір методу. Пошук можливих розв'язків проблеми. Формулювання гіпотези. Проведення дослідження. Інтерпретація результатів. Оформлення науково-дослідницької роботи. Підготовка до захисту.

3.22. Створення та функціонування цифрового освітнього середовища закладу позашкільної освіти

Зміст поняття, мета та завдання цифрового освітнього середовища ЗПО. Функції, основні принципи проектування та створення ЦОС. Змістова, організаційна та технологічна складові ЦОС. Вебсайт / портал ЗПО як базовий компонент ЦПО. Віртуальний методичний кабінет та мережеві методичні об'єднання педпрацівників ЗПО. Цифрові портфоліо керівників, педагогічних працівників і вихованців ЗПО. Алгоритм проектування та створення цифрового портфоліо. Дистанційні навчальні курси або їх елементи як форма організації і реалізації освітньої діяльності та самоосвіти вихованців. Особливості використання вебсервісів для ведення блогів (Blogger), зберігання медіафайлів (GoogleDrive, OneDrive, Flickr, Photobucket, YouTube, SlideShare), створення інфографіки (Canva, Creately, Visual.ly, Vizualize.me) і ментальних карт (Freemind, MindNote, Coogole).

3.23. Використання ІІІ та цифрових застосунків для створення навчальних інтерактивних вправ і дидактичних матеріалів

Особливості використання ІІІ та цифрових застосунків для створення навчальних інтерактивних вправ і дидактичних матеріалів. Штучний інтелект в освітній діяльності. Онлайн-сервіси для створення мультимедійних дидактичних вправ. Платформа-конструктор дидактичних ігор Kahoot. Генератори QR-кодів як засоби створення навчальних інтерактивних вправ та освітнього контенту. Багатофункціональна платформа для створення графічних матеріалів Canva. Створення та презентація освітнього контенту за допомогою цифрового застосунку Kahoot.

Модуль IV. Діагностико-аналітичний

Тематична дискусія «Модернізація змісту позашкільної освіти в умовах освітніх змін»

Тематична дискусія має на меті обмін кращими практиками розвитку закладів позашкільної освіти в умовах суспільних викликів і освітніх змін, забезпечує дисемінацію досвіду інноваційного розвитку ЗПО у кризових умовах. Обговорення ролі та значення ЗПО в освітніх екосистемах територіальних громад.

Питання для самостійного опрацювання

1. Нормативно-правове та програмно-методичне забезпечення позашкільної освіти.
2. Безпечний освітній простір ЗПО: фізична та психологічна безпека учасників освітнього процесу. Психологічна підтримка здобувачів позашкільної освіти: кращі практики.
3. Екосистемний підхід до освітньої діяльності ЗПО у територіальних громадах.
4. Алгоритм проектування та реалізації позитивного іміджу закладу позашкільної освіти.
5. Розвиток високотехнологічних напрямів освітньої діяльності гуртків (LEGO-конструювання, судно- та авіабудування, робототехніки, цифрових технологій, кібербезпеки, STEM / STEAM / STREAM-освіти).
6. Мета та завдання формування системи забезпечення якості освіти у ЗПО.
7. Формування національно-культурної ідентичності здобувачів позашкільної освіти.
8. Українське народознавство як засіб національно-патріотичного виховання.
9. Матеріальна та духовна культура українського народу у виховній системі закладу позашкільної освіти.
10. Козацько-лицарське виховання: історія, традиції, сучасність.

11. Мета, завдання та зміст військово-патріотичного виховання дітей і учнівської молоді засобами позашкільної освіти.
12. Виховний метод гри «Джура». Зміст діяльності роїв / куренів гри «Джура»: щотижневі збірки, сходини; вишколи ройових та їх заступників; таборування.
13. Тренінгові форми роботи для організації національно-патріотичного виховання.
14. Організаційно-педагогічні аспекти роботи з творчо обдарованими і талановитими вихованцями закладів позашкільної освіти.
15. Організація та зміст науково-дослідницької діяльності вихованців ЗПО.
16. Професійна орієнтація та професійне самовизначення вихованців закладів позашкільної освіти.
17. Синергія ЗПО та ЗЗСО з реалізації профільного навчання учнів старшої школи.
18. Зміст поняття, мета та завдання цифрового освітнього середовища ЗПО.
19. Цифрові портфоліо керівників, педагогічних працівників і вихованців ЗПО.
20. Штучний інтелект в освітній діяльності гуртків, творчих об'єднань ЗПО.
21. Популярні цифрові застосунки для візуалізації освітнього процесу: Canva, Visual.ly, PowToon.

Список використаних та рекомендованих джерел

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ–Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
2. Биков В., Лещенко М., Тимчук С. Цифрова гуманістична педагогіка: посіб. Київ: ІТІЗН; НАПНУ, 2017. 180 с
3. Вербицький В.В., Корнієнко А.В., Мачуський В.В. Впровадження сучасного змісту позашкільної освіти: підготовка педагогів: методичні рекомендації. Кропивницький: ІмексЛТД, 2020. 144 с.
4. Виховні засади утвердження української національної ідентичності: методичний посібник / [Журба К. О., Бех І. Д., Канішевська Л. В., Корнієнко А. В., Малиношевський Р. В., Рейпольська О. Д.]. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 124 с.
5. Відлацька О.С. Педагогічний коучинг як технологія професійного розвитку керівника гуртка в системі позашкільної освіти: метод. посіб. Кам'янець-Подільський: ЦДЮТ, 2018. 54 с.
6. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Бека, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.
7. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Організація роботи в школі, районі (місті): методичний посібник. Київ, 2014. 168 с.
8. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Підготовка рою до участі у фінальних етапах гри (районних, обласних, всеукраїнському): методичні рекомендації. Київ, 2016. 53 с.
9. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
10. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посібник. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
11. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»: методичний посібник / А.Е. Бойко та ін.; за ред. В.В. Мачуського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 223 с.
12. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти / укл. В. Є. Берека, І. К. Гіджельський, Н. М. Орловська. Кам'янець-Под.: Вид. Зволейко Д., 2018. 472 с.

13. Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу: метод. посіб. / В.В. Вербицький та ін.; за ред. В.В. Мачуського. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.
14. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: методичний посібник / А.Е. Бойко та ін.; за ред. В.В. Мачуського. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 223 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>
15. Мосякова І.Ю. Концептуальні основи модернізації змісту позашкільної освіти: практ.-орієнтов. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2018. 121 с.
16. Мосякова І.Ю. Управління закладом позашкільної освіти: нормативно-правове забезпечення: збірник. Київ: Педагогічна думка, 2018. 252 с.
17. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія / [К. О. Журба, І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. В. Федоренко, І.М. Шкільна]. Київ: 2019. 150 с.
18. Новації позашкільної освіти в умовах воєнного стану / В. Вербицький та ін. Київ: НЕНЦ, 2023. 144 с
19. Особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях: метод. посіб. [Т. К. Окушко, Ж. В. Петрович, В. І. Кириченко, О. В. Пашенко, Л. М. Сокол, Н. В. Харченко; наук. ред. Т. К. Окушко]. Київ–Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 198 с.
20. Порошенко М. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
21. Про.Безпеку: безпечна освітня екосистема громади: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Н. Софій, А. Аносової. Київ: Центр інноваційної освіти «Про. Світ», 2023. 518 с.
22. Про.Безпеку: безпечна освітня екосистема громади: посібник для тренера / за заг. ред. А. Аносової. Київ: Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2023. 290 с
23. Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Jb4h3mXOQWoQU8fCdqvRTn0rSZjOGxYP/view>
24. СЕЕН-путівник. Соціально-емоційне та етичне навчання: освітня програма для навчання серця й розуму / голов. ред. О. Елькін. 2-ге вид. Київ: ТОВ «Інжиніринг», 2023. 148 с. Система патріотичного виховання дітей і молоді «Джура»: методичні рекомендації по козацько-лицарському вихованню у навчальних закладах / упоряд. А. Грива. Київ, 2011. 114 с.
25. Сміливі навчати: практичний poradник для педпрацівників закладів загальної середньої освіти / уклад. А.В. Аносова, Л.А. Петушкова. Київ: Навчай для України, 2023. 220 с.
26. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhhvalennia-stratehii-utverdzhenniaukrainskoi-na-a1322> (дата звернення 01.12.2025).
27. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка: навчальний посібник. Київ: ПТЗО, 1996. 143 с.
28. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська та інші; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ: «Компрінт», 2024. 232 с.
29. Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів: посібник / [І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. Д. Федоренко, І. М. Шкільна, К. О. Журба]. Київ, 2019. 114 с.
30. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: монографія / за ред. В.В. Мачуського. Київ: ТОВ «Задруга», 2017. 220 с.